

ҮНШЭН БАСАГАН

Үни урда сагта сэбэр найхан басагатай хүгшэн үбгэн хоёр ажаһуугаа ха.

Басаганай арбан найматай болоходо, эхэнь наһа баража, эсэгэнь нэгэ баян эхэнэртэй хамтаржа, тэрэнээ гэртээ асарба. Хойто эхэ гэртэнь ерэн сасуугаа басагандань дурагүйлхэбэ. Удангүй хойто эхэ үхибүүтэй болоходоо, үншэн басаганда бүри ехээр дурагүйлхэжэ: «Минии үхэһэн хойно хүбүүндэмни юуншье үлэнгүй, энэ гэрэй эд зөөри энэ басаганда хүртэхэ байна. Амиды байһан үедөө энэ басаганай нюдынь анюулаагүй наа, би энэ гэрэй эзэн эхэнэр бэшэ гээшэб»,— гэжэ сэдхэбэ.

Нэгэтэ үбгэн һамганайнгаа уйлажа һуухые хараад:

— Яагаабши? Юун болооб? — гэжэ асууба.

— Ши энээнии харыш,— гэжэ һамганиинь уйлаганан хэлээд, шэл амһарта соо һуһан хулганые харуулаад, үргэлжэлүүлбэ. — Басаганшни ороолон шолмос байжа иимэ амитаниие түрөөл.

Тэнэг үбгэн һамганайнгаа иигэжэ хэлэхэдэ этигэжэ, хоёр алууршадые хүлһэлөөд:

— Минии басагые алагты. Этигэхымни тула баруун гарынь таһа сабшаад, тэрэнээ намда асаржа үгэхэт, — гэбэ.

Алууршад басагые бүтүү бартаа хүбшэ соо абаашабад. Тиигээд тэдэнэр сэбэр найхан басагые алахаяа хайрлаад, алаһан болохо гэжэ баруун гарыень таһа сабшажа абаад, түрэхэн эсэгэдэнь гарыень абаашажа үгэбэд.

Үншэн басаган хүбшэ соо үни удаан мэдэрэлгүй хэбтээд, мэдээ ороходоо, голдо ошожо, гарайнгаа шархын шуһые угаагаад, гуйбалзан гунхалзан ябажа, нюдэнэйнгөө хараһан тээшэ ошобо.

Удангүй үншэн басаган һэеы гэрнүүдтэй үргэн тала дээрэ гараад, эдихэ хоол эрихэээ эгээ захын гэртэ дүтэлбэ. Тэрэ гэрһээ залуу хүбүүн бултайгаад, хаанаһаа хайшаа ошожо ябаһыень басаганһаа асууба. Басаган ушарһан

муухай үйлэ хэрэг тухай дууһан хүбүүндэ хөөрэжэ үгэбэ.

— Гэртэ оро. Гэр соо намһаа бэшэ хэншье үгы. Би шамда эдихэ эдээ хоол, уха унда үгэхэб, — гэжэ хүбүүн тэрэ басаганда дурадхаба.

Басаган тэрэ гэртэ ороод, тэндээ байхаар үлэбэ.

Хүбүүнэй гэртэхин өөһэдынгөө хотон айлнуудтай суг хамта байдаг тула хүбүүнэйнгээ һамга абаһан тухай түрүүшээр мэдэбэгүй. Хотон айлнуудай элдэб эсээр хэлэлгэнээ айжа, хүбүүн һамгаяа үдэртөө зандан модоор хэнэн ханза соогоо хоргодуулаад, үдэшэ болоходо тэрэнээ ханза сооһоо гаргажа, суг хамта эдээлдэг байба. Гэбэшье энэ басаган тухай гэртэхидынь мэдээд, хүбүүгээ хараабагүй. Юундэб гэхэдэ, сэбэр һайхан бэритэй болоһондоо досоогоо бүтүү баярлаад, хүршэнэртөөшье энээн тухай дуулгабагүй. Удангүй үншэн басаган жэрмэһэн болобо. Эгээл энэ үедэ хаанай зарлиг дүүргэжэ, сэбэр һайхан һамганай үбгэн холо хариин газарта ошохоёо гэрһээ гаража ошобо.

Хүбүүнэй түрэхэдэ, эхэ эсэгэн баярлаад, баяртай мэдээсэл хүбүүндэнь абаашажа үгэхыень элшэндэ бэшэг үгэбэ.

Тэрэ элшэн аян замайнгаа харгыда оройтоходоо, хонолго һуража хара һанаата хойто эхынь гэртэ ороод, үдэшын хоол бариха үедөө хаана ошожо ябаһанаа үлөөн дутаангүйгөөр бултыень хөөрэбэ.

Үбгэнэйм басаган амиды мэндэ гэжэ хойто эхэ тэрэ элшэнээ дуулаад, элшэнэй унтажа байхада, сүүмхэ сооһоонь бэшэг абаад: «Шини һамган хүншье бэшэ, амитаншье бэшэ юумэ түрөө. Бэшэг бэшэ, яахамнайб?» гэжэ бэшээд, тэрэнээ сүүмхэ соонь хэбэ.

Хойто эхэ эдөөнэйнгээ һайниие элшэндэ эдүүлээд, бусаха замда хүрөөд гарахыень гуйба.

Сэбэр һайхан һамганай үбгэн гэртэхидһээ бэшэг абаад, иигэжэ харюу бэшэг бэшэбэ: «Юушье бү хэгты. Мини бусахые хүлээгты».

Бусажа ябаһан замдаа үнөөхи элшэн басаганай хойто

эхындэ хоноод гарахаяа оробо. Хойто эхэ эдээнэйнгээ найнаар, архи тамхяр элшэниие хүндэлжэ унтуулаад: «Хэн юуншые түрөө хадань үтэр түргөөр алагты», — гэжэ бэшээд, тэрэнээ сүүмхэ соонь хэжэ, үбгэнэинь бэшэг абаба.

Хүгшэн үбгэн хоёр иимэ бэшэг абаад:

— Хүбүүмнай хиирээ юм аа бы! Иимэ найхан ашяа яашые алахагүйбди, — гэлдээд, хүбүүнэйнгээ бусахада, өөрыень хороохо тухай хэлсэбэд.

Нэгэтэ тэдэнэй бэри үбгэнэйнгөө бэшэг оложо, тэрэниень уншаад, хүбүүгээ тэбэрээд, тэрэ хотон айлнуудһаа холодон тэрьедэбэ.

Үдэшлэн болоходо тэрэ басаган голой эрьедэ тогтожо, тэндээ унтаба. Тиигэхэдээ тэрэ хирээ хүбүүем абаад ябашаба, хоонон ханшы соом гар бии болошобо гэжэ зүүдэлээд, оог хашхараа табин нэримсээрээ, харахадань, хүбүүниинь хажуудань хэбтэбэ. Ганхалай ехэ гайхал, баярай ехэ баяр гэхэдэ, тэрэ баруун гартай болошоод байба. Мүнөө тэрэ зориг орожо, саашаа ошожо ябахандаа, удангүй үгытэй үбгэнэй нэеы гэртэ туласа хүрэжэ ерээд, тэндэ байдаг болобо.

Нэгэтэ сэлмэг нэгэ үдэр хамбышад амба тээһэн олон тэмээнүүдээ амаруулха гэжэ тэдэнэй нэеы гэрэй тээ хажууда тогтошобод. Сэбэр найхан бэри тэдэ улаашадай дунда үбгэндөө адли хүниие хараад:

— Үбгэжөөл, улаашадта ошожо, хэд бэ гэжэ мэдэжэ ерыт даа, — гэжэ үбгэжөөлые гуйба.

Үбгэнэй тэдээндэ ошоод хөөрэлдэжэ байхада, хамбышадай дарга тэрээндэ ерээд:

— Минии алшуур хахаршоо. Шинии басаган алшуурым хадхажа, халажа үгэхэгүй гээшэ гү? — гэжэ хэлэбэ.

Үбгэжөөл дуратайгаар зүбшөөжэ, алшуурынь абаад, гэртэнь байрлаһан үхибүүтэй эхэнэртэ асаржа үгэбэ. Тэрэ басаган үбгэнэйнгөө алшуур танижархёод, хахархайень халаа болоод, досоонь үбгэнэйнгөө бэлэглэһэн бэлэлиг хээд, тэрэнээ үбгэжөөлдэ үгэбэ. Үбгэжөөл хайша хэрэгээр дутуу ядуу хахархайень оёһон алшуур хараад, эзэндэнь

хараалгаханаа зүрхэ алдан, хамбышадта ошобо. Хамбышадай даргын алшуураа абажа шэнжэлэн хараад, баяр хүргэжэ лепёшконуудые, саахар ба мүнгэ үгөөд, гэртэнь орохо зүбшөөл эрихэдэ, үбгэжөөл гайхашаба.

Юун болоо гэжэ нананат? Дуун соошье, онтохон үльгэр соошье болодоггүй юумэн болошобо.

Үбгэн намган хоёр урда урдаһаа гүйлдэн уулзаад тэбэрилдэшэбэд. Үхибүүгээ хараһан эрэ нүхэрын баярлахын ехээр баярлаба. Тиигээд хамбышадай дарга ноён һөөргөө бусажа ерэхэб гэжэ үбгэндэ хэлээд, намга хүбүүн хоёроо абаад ябашаба.

Эсэгэнь хүхэ, эхэнь хоро баринхай хүбүүгээ хүлээжэ байбад.

Тээд тэдэнэр хүбүүнэйнгээ намга хүбүүнтээ бусажа ерэхые харамсаараа урдаһаань угтан гүйлдэбэд.

Хүбүү бэриингээ ба ашынгаа бусажа ерэхэндэ ехэ найр хэбэд. Айлшад садатараа эдеэлээд, унатараа архи уугаад, оролдосогүйгөөр бэшэгыень абаашаһан, асарһан тэрэ элшэниие элдэб эсээр, аманда орохысо хараабад. Тэрэ үдэрһөө хойшо энэ айл зол жаргалтай, дутамаггүй, зөөритэй үни удаан жэлнүүдтэ ажаһуугаа һэн.